

З ІСТОРІЇ ПРОТИПОЖЕЖНОЇ СЛУЖБИ МИКОЛАЄВА (1920-ті рр.)

У статті висвітлено становлення та розвиток протипожежної служби м. Миколаєва у 1920-х роках. Основними джерелами дослідження стали матеріали державного архіву Миколаївської області та періодичні видання тих років. В публікації простежено виконання миколаївськими пожежними, під керівництвом М. М. Свіжинського, своїх професійних обов'язків та покращення технічного забезпечення міської пожежної команди у перше десятиліття радянської влади.

Ключові слова: пожежна команда, М. М. Свіжинський, пожежа на елеваторі, м. Миколаїв.

Vladislav Parkhomenko

From the History of the Fire Service of Mykolaiv (1920s)

The article highlights the formation and development of the fire brigade in Mykolaiv in the 1920s. The main sources of research were the materials of the State Archives of Mykolaiv region and periodicals of those years.

The process of reorganization of the city fire brigade at the beginning of 1920s is highlighted. In particular, the difficulties with the restoration of its material and technical base in Mykolayiv and the suburbs during the post-revolutionary period were shown.

The author emphasized the merits of captain M. N. Svizhynsky (led the city bregade since 1910) in reorganization of Mykolaiv fire service, which was one of the best in the country in that period.

The participation of Mykolaiv firefighters in the elimination of resonant fires, in particular at the Mykolaiv elevators in April 1923. The state of fire service at the Mykolaiv factories is shown: «Trem sud» («Shipbuilding Trust»), named after Andre Marti and the commercial port.

Re-equipment of these enterprises from the second half of the 1920s with new specialized equipment is shown.

The conclusions analyze the fulfillment by the Mykolaiv firemen (under the leadership of M. N. Svizhinsky) their professional duties and improving the technical support of the city fire brigade in the first decade of Soviet power.

Key words: fire brigade, M. N. Svizhinsky, fire at the elevator in Mykolaiv.

Владислав Пархоменко

Из истории противопожарной службы Николаева (1920-е гг.)

В статье отражено становление и развитие противопожарной службы г. Николаева в 1920-х годах. Основными источниками исследования стали материалы государственного архива Николаевской области и периодические издания тех лет. В публикации прослежено выполнение николаевскими пожарными, под руководством М. Н. Свижинского, своих профессиональных обязанностей и улучшение технического обеспечения городской пожарной команды в первое десятилетие советской власти.

Ключевые слова: пожарная команда, М. Н. Свижинский, пожар на элеваторе, г. Николаев.

Складовою історією будь якого населеного пункту, міста, регіону, є історія їх спеціальних служб зокрема протипожежної охорони, діяльність якої спрямована на захист матеріальних цінностей та безпеці населення. За остан-

ній час серед краєзнавчих досліджень, з'явилося чимало праць присвячених цій проблемі¹. Проте, на нашу думку, вона й надалі потребує подальшого всебічного вивчення та популяризації. Автор статті вже торкався цієї

¹ Томіленко А. Г. Пожежна справа на Правобережній Україні в другій половині XIX – початку XX ст.: дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – Черкаси, 2000. – 207 с.; Чекін М. Б. Одвічний поклик вогнеборців: Літопис пожежної охорони Подільського краю. – Вінниця: Консоль, 2002. – 192 с.; У двобої з вогнем. Пожежна охорона столиці / упоряд. О. А. Музиченко та ін. – К. : Альтерпрес, 2008. – 240 с.; Литвяков Ф. И. Одесса в отблесках пожаров. – Одесса: Печатный Дом, 2013. – 384 с.

теми, переважно, щодо дореволюційного періоду миколаївської протипожежної служби². Метою цієї публікації є висвітлення деяких аспектів організації та розвитку пожежної команди м. Миколаєва у 1920-х рр.

Після встановлення в Україні радянської влади відбувається реорганізація протипожежної служби. У липні 1920 року на засіданні Ради народних комісарів у м. Харкові було вирішено відокремити пожежну справу від страхової й зосередити її в Народному комісаріаті внутрішніх справ, в складі якого діяло Головне управління по комунальному господарству. Саме в цьому управлінні створено Центральний пожежний відділ, який координував діяльність протипожежної служби в Україні. В губерніях у складі відділів комунального господарства створено пожежні відділи. Так, у квітні 1920 р. при миколаївському Губраднаргоспі (Миколаївська губернія існувала у 1920–1922 рр.) створюється Губпожежвідділ для організації і відновлення протипожежної служби. У грудні пожежний відділ перейшов у ведення новоствореного вже Губкомунвідділу³.

На початку 1920-х рр. пожежна команда Миколаєва поділялася на дві частини: № 1 у Центральному районі і № 2 у Робочому районі. Начальником Центральної частини (вул. Наваринська) був М. Ковальчук, Робочої (вул. 2-га Екіпажеська) – Т. Гронський. Усю протипожежну службу міста, включаючи підприємства, очолював Михайло Миколайович Свіжинський, який обіймав посаду миколаївського брандмейстера ще з листопада 1910 року.

М. М. Свіжинський

Після подій Української національної революції 1917–1921 рр. та Громадянської вій-

ни, в умовах господарської розрухи, пожежним довелося реорганізувати свою роботу. Так в документі, датованому 1922 роком, відзначалося: «що холоди застають Миколаївську пожежну команду в самому катастрофічному стані – повна відсутність взуття і теплого одягу; пожежним ні в чому виїжджати на пожежі. Не далека та година, коли холоди змусять зняти з посту каланчевого, оскільки немає кожухів. Необхідно мундирів або курток – 100 шт., шароварів – 100 пар, чобіт – 100 пар, кожухів для шоферів – 4»⁴. Помітно впала тоді й дисципліна серед особового складу. В одному з донесень відзначалося: «Каланчеві частенько залишають свій пост на каланчі, сходять вниз в казарму і надовго там залишаються, чергові по команді часто сплять під час чергування»⁵. В роки Громадянської війни у найближчих до Миколаєва передмістях фактично припинили своє існування добровільні пожежні команди. Так, у 1922 р. у Богоявленську (2 тис. дворів, 13 тис. жителів) протипожежний інвентар складався із 1 насоса, 2 діжок, 2 багрів; у Широкій Балці (225 дворів, 1015 жителів) – 1 діжки, 2 багрів; у Водопої (755 дворів, 3840 жителів) – лише з 1 діжки⁶.

Незначним був і штат міських команд Миколаївщини – так Вознесенск від вогню захищали всього 12 пожежних, що мали 8 коней і 3 діжки; Очаків – 16 пожежних при 6 конях. Пожежний інспектор Губпожежвідділу І. К. Коршак у звіті наголошував, що «у Вознесенську і Очакові, пожежні команди хоч які, але існують. Села ж Миколаївського округу знаходяться майже поза всякою пожежною охороною»⁷.

За відсутності уніформи, теплого одягу, взуття, продовольства М. Свіжинському доводилося знімати чергових з каланчі, проте у страшні голодні 1921–1922 рр. було встановлено цілодобове чергування на продовольчих складах АРА в місті. Незабаром, в умовах НЕПу ситуація з матеріальним становищем комунального господарства покращується.

² Пархоменко В. А. Николаевский брандмейстер Ф. И. Пономарев // IX Миколаївська обласна краєзнавча конференція. Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження». – Миколаїв: Вид-во Ірини Гудим, 2015. – С. 134–136.

³ Державний архів Миколаївської області (ДАМО) ф. Р-101, оп. 1, спр. 129-а, арк. 10.

⁴ Там само, арк. 6.

⁵ ДАМО, ф. Р-1926, оп. 1, спр. 5, арк. 146.

⁶ ДАМО, ф. Р-101, оп. 1, спр. 138, арк. 48.

⁷ Там само, спр. 129-а, арк. 44.

У квітні 1923 р. миколаївським пожежним довелося брати участь в ліквідації резонансної пожежі на місцевому елеваторі. Газета «Червоний Миколаїв» опублікувала повідомлення: «Удосвіта 18 квітня, близько 4 години ранку, спалахнула пожежа в 1 корпусі елеватора. Пожежники, вантажники і військові частини вжили енергійні заходи до локалізації пожежі. Причини пожежі і збитки, заподіяні вогнем, з'ясовуються»⁸. У причині загоряння запідозрили злий намір, оскільки, пожежа виникла через 10 годин після закінчення робіт, саме тоді ж на елеваторі відключалася і уся електрика. Героїчними зусиллями пожежні врятували 300 тис. пудів зерна від вогню, але згорів один із корпусів елеватора, в якому збереглося близько 400 тис. пудів. І навіть через три тижні зерно в згорілому корпусі, яке намагалися вилучити більше 200 робітників, продовжувало спалахувати і горіти. На відміну від дореволюційних газет, що детально висвітлювали «пожежну хроніку», радянська преса про сам хід гасіння пожежі, кількість постраждалих, реальні збитки не повідомляла. Але «Червоний Миколаїв» запевняв читачів, що зриву плану по вивезенню зерна за кордон, на що розраховували вороги радянської влади, не буде – елеватор став працювати у дві зміни⁹. Це писалося у той час коли Південь України, ще на оправився від страшної трагедії голоду. І разом із публікаціями про відновлення роботи елеватору, друкувалися заклики допомогти місцевим голодуючим дітям Богоявленська і Інгулки.

Самовіддана робота миколаївських пожежних при гасінні елеватора, відмічена місцевою владою. За «неодноразові заслуги пожежної команди перед робітничо-селянською владою у справі боротьби з вогняною стихією і останній прояв високої доблесті, відваги і свідомості при ліквідації пожежі Миколаївського елеватора» відділом комунального господарства команда нагороджена Червоним прапором¹⁰.

Пожежа на елеваторі, змусила звернути увагу на протипожежний стан інших об'єктів міста. Так, у травні 1923 р. прийнято рішення – для портової команди обладнати автомобіль, побудувати мотопомпу і привести до ладу рятувальний пожежний катер «Тамань»¹¹. За справу взялися серйозно, і вже через два тижні повністю відремонтований катер «Тамань» вступив на службу. Пізніше, у 1928 р. для миколаївського порту придбано новий пожежний катер «Струя».

Нова радянська епоха знайшла відображення в громадському житті вогнеборців. Так, газета «Червоний Миколаїв» в 1923 р. писала: «На загальних зборах робітників і службовців міської пожежної команди одногосно вирішено: вступити в товариство Воздухофлоту і внести 25 золотих рублів»¹². Прослухавши лекцію з астрономії, пожежні засудили духовенство, яке в минулому своєю агітацією «обманувало» народні маси¹³.

Головним позитивним, вирішальним моментом у боротьбі з вогнем, було те, що завдяки наполегливості і професіоналізму М. Свижинського в першій половині 1920-х рр. миколаївська пожежна команда успішно «автомобілізувалася». Під час Громадянської війни у зв'язку із зростанням цін на фураж, брандмейстер приймає рішення переобладнати американські вантажівки «Уайт», що знаходилися на місцевому автокладовищі, і перейти з кінної на автотягу. За ініціативою Михайла Миколайовича для переобладнання автомобілів, при пожежному депо, створено спеціальну майстерню. За деякими даними, що потребують подальших досліджень, перший такий автомобіль з'явився ще у 1919 р., це була «автолійка» для перевезення особового складу.

У серпні 1921 р. М. Свижинський звертається до Головного управління комунального господарства України (м. Харків) з проханням надати Миколаєву пожежні автомобілі. Але отримав відповідь, що у Харкові машин для провінції зараз немає. Тоді в листопаді 1921 р.

⁸ Красный Николаев. – 1923. – № 682. – 19 апреля.

⁹ Красный Николаев. – 1923. – № 685. – 22 апреля.

¹⁰ Красный Николаев. – 1923. – № 713. – 27 мая.

¹¹ Красный Николаев. – 1923. – № 710. – 24 мая.

¹² Красный Николаев. – 1923. – № 719. – 5 июня.

¹³ Красный Николаев. – 1923. – № 739. – 28 июня.

миколаївські вогнеборці побудували ще одну автолінійку. У серпні 1922 року за замовленням М. Свіжинського на суднобудівному заводі «Наваль» виготовлено автомеханічну драбину. У звіті Губкомунвідділу підкреслювалося, що «автоходи» стали гордістю і прикрасою миколаївського пожежного обозу¹⁴.

Проте в 1923 р. на сторінках газети «Червоний Миколаїв» відзначалося, що пожежники зіткнулися з відсутністю автопокришок – дефіцитом тих років. «Це необхідно усунути в самий найкоротший термін, оскільки в недалекому майбутньому пожежна команда нездатна буде виїхати із гаражу»¹⁵. Цього року миколаївські вогнеборці мали на озброєнні 4 автомашини. У 1924 р. в пожежній майстерні ще переобладнано вантажівку під автоцистерну із баком на 120 відер води.

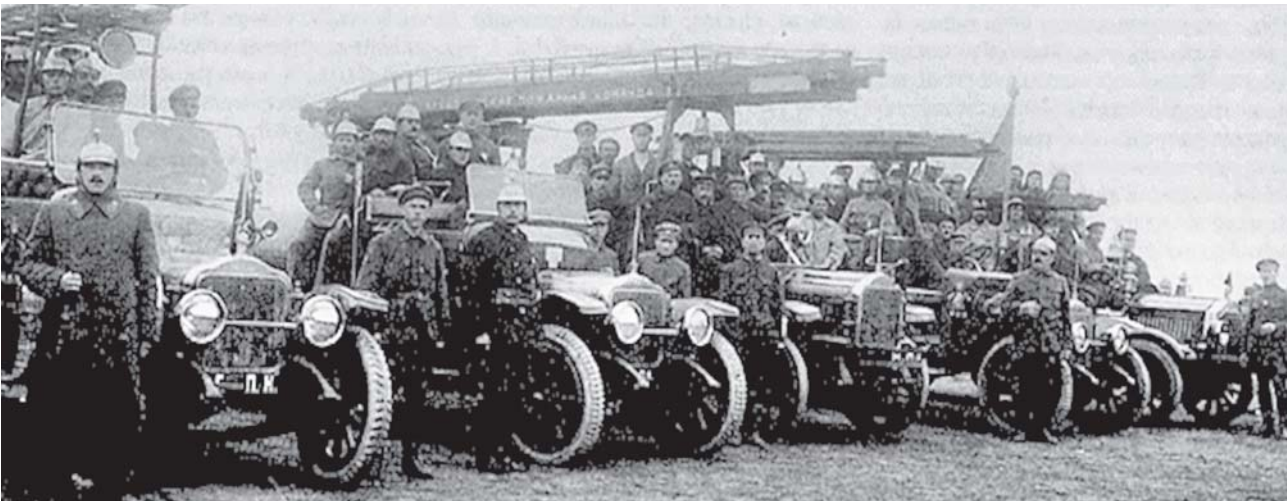
Отже, завдяки ентузіазму і наполегливій праці М. Свіжинського і його підлеглих, миколаївська команда одна з перших в республіці перейшла з кінної тяги на автомобільну.

Щомісячний літературно-популярний журнал «Бурав», який видавався в Миколаєві в 1924–1925 рр., писав про місцевих вогнеборців: «Миколаївська пожежна команда з усіма її технічними удосконаленнями і пристосуваннями, є зразковою галуззю нашого комунального господарства»¹⁶.

У 1925 р. загальносоюзний журнал «Пожежна справа» опублікував замітку, де також відзначалася заслуга Свіжинського в переході команди на автотягу, поліпшення побуту пожежних. Проте наголошувалося на проблемному питанні оплати праці миколаївських вогнеборців. Так, вказувалося, що брандмейстер отримує 46 крб, а сокирники лише 22 крб, що, звичайно, не може бути достатнім для прожиткового мінімуму пожежного робітника, враховуючи значну сучасну дорожнечу харчів і житла¹⁷.

Інспекторські звіти за 1927 рік свідчили, на жаль, і про низьку протипожежну безпеку на деяких підприємствах міста. Так, при перевірці пожежної безпеки елеватора з'ясувалося, що в одній з пожежних скринь «шланги зовсім не придатні до використання, бо поїдені щурами, в іншій скрині їх не було зовсім»¹⁸. На заводі ім. Андре Марті протипожежна команда існувала, проте її діяльність не знаходила достатньої фінансової підтримки з боку адміністрації підприємства. Так, частина заводської пожежної команди взагалі не мала спецодягу і чобіт.

У 1929 р. пожежна команда Миколаєва налічувала 74 працівника та 6 автомашин. Існуючий автотранспорт на той час забезпечував потреби особового складу¹⁹. Окрім міської команди, автомобілі мали й суднобудівні заводи. З липня 1926 р. в Ленінграді почалося

Особовий склад Миколаївської пожежної команди 1925 р.

¹⁴ ДАМО, ф. Р-101, оп. 1, спр. 129-а, арк. 72.

¹⁵ Красный Николаев. – 1923. – № 707. – 20 мая.

¹⁶ Николаевская пожарная команда // Бурав. – 1924. – № 5. – С. 10.

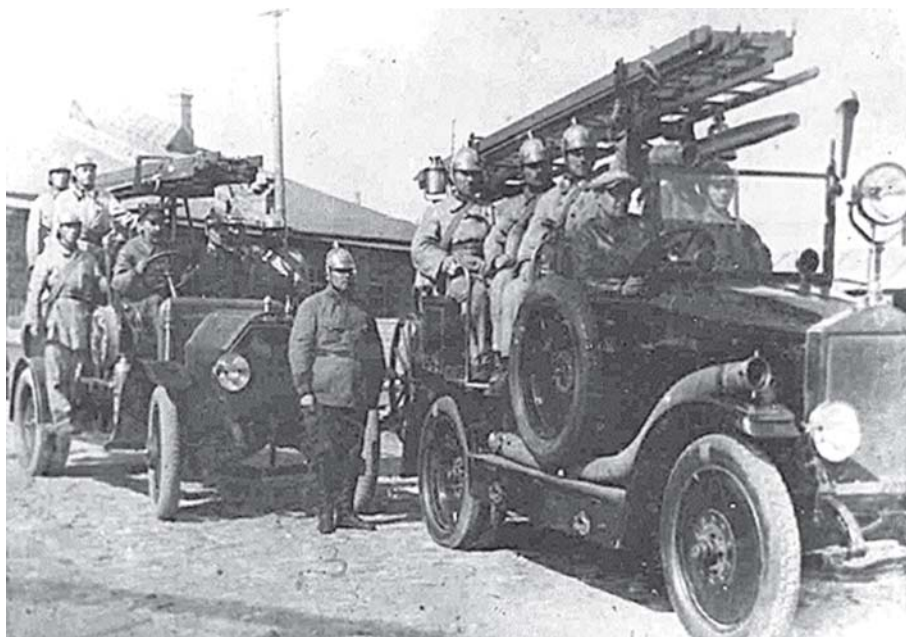
¹⁷ Николаевская городская пожарная команда (Одесской губернии) // Пожарное дело. – 1925. – №4. – С. 31.

¹⁸ Красный Николаев. – 1927. – № 1965. – 24 июля.

¹⁹ ДАМО, ф. Р-1926, оп. 1, спр. 9, арк. 9.

виробництво вітчизняного пожежного автомобіля АМО-Ф-15. В Україні ці машини розподіляла спеціальна комісія (м. Харків), і в першу чергу їх отримували провідні промислові підприємства республіки. Так, пожежна команда (створена у 1915) миколаївського суднобудівного заводу ім. Андре Марті (до 1924 – «Наваль») отримала на озброєння два автонасоси АМО-Ф-15.

У 1920 році суднобудівний завод «Руссуд» був реорганізований під назвою «Тремсуд» («Трест морського суднобудування»). Пожежно-сторожовий пост «Тремсуду» з 1921 по 1928 р. підпорядковувався, як окремий караул, пожежній команді заводу ім. Андре Марті. Начальником цього караулу був З. М. Романенко. У 1928 р. коли завод після тривалої консервації, знову став отримувати суднобудівельні замовлення, там також була організована самостійна команда. Із заводу ім. Андре Марті їй передано автомобіль «Вогнебій», обладнаний на базі іноземної вантажівки, а потім надійшов і вітчизняний АМО-Ф-15.

Пожежна команда заводу «Тремсуд».
Поміж машинами стоїть начальник караулу З. М. Романенко

У «епоху Свіжинського» пожежна охорона Миколаєва вважалася однією з найкращих в Україні. Свідомством того, що він був провідним фахівцем пожежної справи, стало запрошення його на початку 1930-х років на роботу в Управління воєнізованої охорони Українського промислового округу. За даними місцевих краєзнавців життя Михайла Миколайовича трагічно обірвалося в 1937 р. – він став жертвою сталінських репресій. Біографія Свіжинського, особливо останні роки його життя, вимагає подальшого вивчення і уточнення.

References

1. Chekin M.B. (2002). *Odvichniy poklyk vohnebortsiv: Litopys pozhezhnoi okhorony Podilskoho kraiu*. Vinnytsia: Konsol. (p. 192). [In Ukrainian].
2. Lytviakov F.Y. (2013) *Odessa v otbleskakh pozharov*. Odessa: Pechatny Dom. (p. 384) [In Russian].
3. Nykolaevskaia pozharnaia komanda (1924). *Burav*. № 5. (p. 10) [In Russian].
4. Nykolaevskaia horodskaia pozharnaia komanda (Odessaia huberniia). (1925) *Pozharnoe delo* №4. (p.31) [In Russian].
5. Parkhomenko V.A. (2015) Nykolaevskii brandmeister F. Y. Ponomarev. *IX Mykolaivska oblasna kraieznavcha konferentsiia. Istoriiia. Etnohrafiia*. Mykolaiv. Vyd-vo Iryny Hudym (pp. 134–136). [In Russian].
6. Tomilenko A. H.(2000) *Pozhezhna sprava na Pravoberezhnii Ukraini v druii polovyni XIX – pochatku XX st. Dys... kand. ist. nauk: 07.00.01*. Cherkasy. (p. 207) [In Ukrainian].
7. *U dvoioi z vohnem. Pozhezhna okhorona stolytsi* (2008). Uporiad. O.A. Muzychenko ta in. K. Alterpres, (p.240). [In Ukrainian].